

Tolerance, minority a cizinci v České republice

Helena Nosková

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

Praha 2002

Úvodem

Po roce 1989 se začala česká většinová populace setkávat s novými migranty, kteří přicházeli na území tehdejšího Československa. Pád politických režimů v totalitárních státech sovětizované části střední a východní Evropy i Asie vyvolal nebývalé migrace nespokojených obyvatel, kteří se rozhodli řešit svou nepříznivou situaci odchodem z vlasti a usídlením v zemi jiné, v tomto případě v Československu.

Z médií jsme se dovídali, že k nám přijíždějí v první řadě naši krajané – další volynští Češi, byť jsme byli už léta ujišťováni, že v letech 1945 až 1948 reemigrovali všichni a usídlili se Čechách a na Moravě. Ukázalo se, že tomu tak nebylo, protože návrat nebyl tehdy povolen všem. Někteří byli místo návratu v dalších letech rozptýleni po celém území SSSR (Nosková, 1999). Část z nich se vrátila pod novým názvem černobylští Češi (Drbohlav, 2001). Další přišli jako Češi z Kazachstánu, jednotlivci se vraceli z různých koutů SSSR, nejvíce však z různých oblastí a měst Ukrajiny. Přicházeli již jako cizinci, ke kterým se nemohli hlásit ani původní Češi z Volyně žijící již víc než půlstoletí na našem území (57 let) právě proto, že tito noví reemigranti nepřicházeli z území bývalé volyňské gubernie, ale prakticky odevšad.

V téže době se k nám vraceli Češi a Slováci z Rumunska, obojí opět do Čech a na Moravu, kde měli své příbuzné a známé, kteří reemigrovali již v roce 1945–1950 (Nosková, Váchová 2000). Přicházeli a přicházejí proudy lidí ze Zakarpatské Ukrajiny. Často tvrdí, že mají český nebo slovenský původ, že byli do Zakarpatí a na Ukrajinu vyvezeni v letech 1945–1947 v rámci opce mezi ČSR a SSSR a také jako oběti tehdejší NKVD nebo SMERŽ. I tito migranti se staví do role nových reemigrantů. Jejich původ a vazby jsou prokazatelné a oni sami směřují přímo do obcí a měst, kde žijí původní reemigranti z poválečných let. Rychle se zařazují mezi většinovou populaci a usilují o splnutí.

Velkou přílivovou vlnu tvoří noví Slováci, kteří přicházejí za prací a dlouhodobějším usídlením v mnoha regionech Čech a Moravy. Postup je stejný jako u výše uvedených krajanů. I oni vyhledávají kontakty a usídlení přes dávné i nedávné slovenské starousedlíky: v Praze, v Brně, na Ostravsku, Liberecku, Českolipsku, na Chomutovsku, Chebsku, Tachovsku.. Nepotřebují integrační střediska a azylová centra, v kterých žijí spíše migranti ze zemí, jež nejsou chápány jako plně bezpečné, a proto v naší republice migranti z těchto zemí nacházejí svoji přestupnou stanici; jsou to Alfgánci, Moldavané Rumuni, obyvatelé Srí Lanky, příchozí ze států jihovýchodní Asie, Indie, Arménie, Vietnamu, Pákistánu, Thajska, Číny, kosovští Albánci, Čečenci. Ti jsou legální a jsou vyčíslitelní. I mezi nimi najdeme menší počet Slováků a také větší počet Ukrajinců, Bělorusů i Rusů. Jsou to lidé, kteří se rozhodli emigrovat, nemají žádné přímé vazby na někoho v České republice, a proto se rozhodli projít přijímacími středisky.

I Slováci v těchto přijímacích střediscích donedávna uváděli politické důvody, které je vedly k odchodu ze Slovenska. Někteří se obávali návratu V. Mečiara do funkce premiéra, případně prezidenta SR. Jiní se cítili z různých důvodů pronásledováni – opět jako odpůrci Mečiarova režimu (ten sice právě nebyl u moci, ale „co kdyby se vrátil“, zněla pohotová odpověď migranta), jako členové některých náboženských společností, jako lidé homosexuálně orientovaní apod. Souhlasně uváděli, že v ČR je čeká větší tolerance a porozumění, než s jakým se mohou setkat ve Slovenské republice.

Ukrajinci a Rusové ve střediscích uváděli také různé politické důvody, které je vedly k odchodu z vlasti. Další se hlásili k sociálním migrantům, neboli ekonomickým migracím (Drbohlav, Jánská, Šelepová, 2001).

Do Čech přicházejí ruští imigranti, zejména jako podnikatelé – těchto nových je zde něco přes 12 000. I oni se zčásti váží na dávnou ruskou emigraci, která k nám přišla po roce 1918 na pozvání prezidenta T.G.Masaryka jako bílá emigrace (asi 20 000 lidí).

Nových Ukrajinců je v České republice legálně, s přiznaným trvalým pobytem 50 212, Ukrajinců starousedlických zhruba 12 000. I tito starousedlí Ukrajinci náležejí, právě tak jako výše zmínění Rusové, k bílé emigraci z doby po roce 1918. Jsou naší národnostní menšinou a mají svá občanská sdružení, např. Ukrajinskou iniciativu v ČR, která pečuje o zachování ukrajinského povědomí, jazyka a kultury. Do roku 1996 zahrnovala i Rusíny ze Zakarpatské Ukrajiny. Ti se nyní v počtu asi 2300 osob oddělili a vedou vlastní menšinový život. Nové vlny Ukrajinců a Rusínů však prozatím takto instituovaný menšinový život nevyhledávají.

V České republice nyní žije 44 265 Slováků s novým přiznaným pobytem. Mají slovenské občanství a tudíž plně nenáleží k slovenské národnostní menšině čítající podle nejnovějšího sčítání 197 000 lidí, majících však české občanství. Noví Slováci se nyní nejvíce soustřeďují na Chebsku, Tachovsku, Karlovarsku, Liberecku a Českolipsku, na Moravě ponejvíce v Brně, Olomouci, Ostravě, v Bruntále a Rýmařově. Pracují jako podnikatelé i zaměstnanci podnikatelů. Přicházejí slovenští lékaři a zdravotní sestry, farmaceuti i další. Zcela zvláštní místo náleží slovenským studentům; nyní jich v České republice studuje asi 5000, a to takřka na všech typech vysokých škol. Ani noví Slováci nevyhledávají kontakty s původní slovenskou národnostní menšinou a jejími občanskými sdruženími.

Z Vietnamu k nám přišlo 23 556 lidí. Živí je různé podnikatelské aktivity, které se soustřeďují nejen na Chebsku, Tachovsku, Liberecku, v Jindřichově Hradci, ale prakticky existují v každém městě i obci České republiky. Také čeští Vietnamci již mají své vlastní občanské sdružení, které pracuje při Magistrátu hl.m. Prahy a bude přizváno také do Rady pro národnosti.

Sílí příliv Číňanů, zejména v Praze a ve Středočeském kraji, ale i v Ostravě, Brně a v dalších městech. Přicházejí také s rodinami, jejich děti navštěvují naše školy včetně vysokých škol.

V českých zemích žijí imigranti také nelegálně a jejich počet se odhaduje na 200 000 lidí z různých zemí. Má se za to, že jde především o země bývalého SSSR. Tito lidé pracují v soukromém sektoru, u cizích i českých podnikatelů. Česká republika je láká svojí poměrně vysokou životní úrovní a jak sami uvádějí, dobrým prostorem pro podnikání v různých oblastech.

Ačkoliv starší příslušníci uznaných menšin (Němci, Pláci, Ukrajinci, Rusové, Maďaři, Romové, nyní Slováci, Arméni, Rusíni, Bulhaři, Vietnamci) žijí svým menšinovým životem, mají své spolky, časopisy, vzdělávací a kulturní aktivity, u nových příchozích tomu tak není. Důvodů je několik: jednak někteří pobývají v republice nelegálně nebo jen na omezenou dobu, jednak jako podnikatelé a zaměstnanci v soukromém sektoru nemají čas na podobné aktivity a také jako lidé s jiným občanstvím nemohou získávat státní

dotace na svůj menšinový život. V neposlední řadě jde o to, že o činnost v takto zaměřených sdruženích nemají zájem.

Jejich malé pospolitosti se vytvářejí na zcela jiném základě, který je pro nás zatím neznámý, proto bývá často nazývan mafiánským. Důvody tohoto názvu spočívají v tom, že neznáme princip fungování těchto pospolitostí, ač někdy může být velmi jednoduchý, založený na původních vazbách, které v naší populaci již hrají malou roli – tedy na pokrevním příbuzenství a tedy na širších příbuzenských vazbách.

Výběr z etnografických sond

Před krátkou dobou jsem strávila tři dny v Liberci ve společnosti několika kosovských Albánců a jejich českých manželek. Tito Albánci jsou vlastně horskými Makedonci hovořícími zvláštním dialektem, jemuž nerozumějí ani Albánci a pro nějž nemáme ani tlumočníka. Mluví dobře česky, jsou neochvějně zdvořilí a současně nezpochybnitelně rozhodní. Žijí v Českých Budějovicích, v Praze a Liberci. Všichni jsou navzájem spřízněni. Žijí jinak než naše většinová populace, ale také jinak než část naší populace pohybující se na hraně zákona. Na rozdíl od této naší populace znají velmi dobře zákony a striktně je dodržují nejen navenek, ale i uvnitř rodiny. Pečují o své děti a manželky a ve své přirozené podstatě dodržují lidská práva, zejména základní právo, s nímž se rodíme: právo na lidskou důstojnost. Protože jeho dodržování požadují od většinové populace také vůči svojí osobě, často se dostávají do konfliktu právě s některými zástupci majority. U nás totiž toto právo není vždy a za každých okolností dostatečně respektováno ani vůči „vlastním“ lidem. Léta autoritativního až totalitárního režimu v nás přirozené zachovávání lidských práv neposílila, naopak je zatlačila do pozadí. A tak nedostatek tolerance, a naopak dostatek xenofobie, distancování se od jiných kultur, s doposud málo sžitou většinovou populací – to vše najdeme také v Liberci a na Liberecku a to vše se promítá do mnoha sfér soužití.

Rostoucí tolerance, zájem o jiné kultury, alespoň zčásti stmelená většinová populace – to vše najdeme na Tachovsku, někdy i na Chebsku a také v Českých Budějovicích. Lidé jsou zde více spokojeni sami se sebou, se svým životem a domovem. Jsou tolerantnější k odlišnostem.

V přijímání cizinců v různých regionech Čech nalezneme mnoho odlišností. Zcela jinak je vnímán Ukrajinec, ale i Vietnámec na Tachovsku i Chebsku než v Liberci a na Liberecku. Většinová populace na Tachovsku mu neupírá právo na nový domov a chebská k tomuto rovněž spěje. Není tomu tak v Liberci. Sehrála zde roli hraniční poloha – sousedství Německa, které rovněž obtížně hledá cesty k toleranci a kde se objevuje neofašismus, anebo jsou zde jiné důvody? Skutečností je, že noví němečtí ponikatelé na Chebsku a Tachovsku poskytují práci mnoha cizincům, právě tak jako většinové populaci. Rýsuje se zde více možností i do budoucna, až ČR vstoupí do Evropské unie. Zatímco česká populace v severních Čechách není pro vstup zcela rozhodnuta, západočeská je vstupu výrazně nakloněna. A to vše se promítá i do vztahu k cizincům.

Příklad I: Malebné náměstí města Tachova je dnes pečlivě opraveno. V přízemí historických domů fungují prodejny vietnamských obchodníků. Mají otevřeno po celý den,

nejméně do 18.00 hodin, v sobotu i v neděli, zatímco obchody českých podnikatelů jsou zavřené většinou již v 16,30 hod. a také celou sobotu a neděli. V 17.58 hod vstupuji do prodejny s obuví a předstírám, že si chci koupit domácí obuv. Mladý, vysoký, štíhlý Vietnamec mluví výborně česky a ochotně mi přináší bezpočet různých párů. Dozvim se, že studuje na vysoké škole v Plzni a teď o prázdninách vypomáhá otci v obchodě. Já mu povím, oč se vlastně zajímám a on nechá obuv obuví a vypráví mi o svém životě v Tachově, kde se i narodil. Přiznává se, že je vlastně Čech. Samou radostí koupím nejen krásné a levné pantoflíčky, ale i několik párů vlněných ponožek pro celou rodinu.

Příklad II. Když nakupuji ve našem místním obchodě Discont Plus, stojím pravidelně ve frontě na pokladnu těsně před 19. hodinou mezi několika stavebními dělníky z Ukrajiny. Již několik let naslouchám jejich hovoru a snažím se odhadnout, zde jde o Rusíny nebo Ukrajince. Jsou drobní, hubení, sedření, všichni menší než já. Všichni jsou v pracovním a zřejmě se do práce ještě vracejí. Obsah jejich košíků tvoří obvykle půllitrová láhev levného čirého alkoholu (většinou vodka), půlka chleba, kousek salámu nebo anglické slaniny, někdy několik cibulí a česnek, balíček cigaret. Někdy schází salám a slanina. Pouze vodka s chlebem a cigarety. Jednou změna: v košíku byl chleba, vodka a velké dvoukilové (tedy zlevněné) balení pomerančů. Stojím za Ukrajincem a namátkou sleduji pokladní. Suma, kterou Ukrajinec platí, se mi zdá vysoká. On zaraženě odchází a já jsem na řadě. Vtom se vrací a ukazuje pokladní blok. Pokladní mu počítala balíček pomerančů dvakrát. Pokladní se omluví a vrací mu 25 Kč. On mi samou radostí přidržuje tašku, abych si mohla uložit nákup. Přitom se dozvim, že ráno jede na tři týdny domů do Chustu a pak se zase vrací. Má u nás v obci dobrou práci u ukrajinské stavební firmy. O mnoho dnů později si všimnu několika za sebou stojících maringotek v slepé ulici nedaleko baptistické diakonie. Mají ukajinské nápisy s označením firmy a její adresou.

Příklad III. V naší čvrti je několik Večerek. Nejromantičtější je nedaleko místního rybníka. Její majitelkou i prodavačkou v jedné osobě je místní rozšafná paní středního věku. Součástí malého obchůdku je sezení pod širým nebem, nepatrně zastřešené. Sedávají tam ukrajinští stavební dělníci s pivem, někdy s teplou uzeninou nebo polévkou. Povídají si, často k nim přisedne i majitelka. Sedávají tam i v zimě a je na nich i zdálky vidět, že mají „svou“ hospodu.

Další Večerka je naproti místnímu nádraží a je česká. Ač otevřená do 20.00 hod., má svá omezení. Po 18.00 hod. vám prodají jen rohlíky a to, co je balené. Chtít nakrájet šunku nebo salám se hodnotí přímo jako neomalenost a prodávající dívka vás výraznou češtinou poučí, že kráječ se musí mýt nejméně hodinu před závěrečnou.

Mnohem dál od centra, v boční ulici, v bývalé garáži je malá Večerka. Prodává v ní drobná přívětivá dívka, Ukrajinka. I ve 21 hodin má čerstvé rohlíky, nakrájí kdykoliv vše, o co požádáte, pečlivě váží a s kalkulačkou propočítá sumu. Nejméně dvakrát vše překontroluje a pak vás s pečlivou výslovností požádá o obnos. Po mnoha nákupech jsem se dovolila jí zeptat, proč je tak ochotná. Vyprávěla mi o svém příchodu do Prahy, kde již žil její přítel, jak hledala práci a jak se jí naskytla tato příležitost. Jak si jí váží a jak je ráda, že může prodávat v tak krásném obchodě, jak se snaží, aby vše měla čerstvé, kupuje po malých dávkách, ale zboží doplňuje třikrát denně.

O kus dál, nedaleko místního gymnázia je obchod s galanterním zbožím, kde prodává vlídná, ani ne pětaticetiletá paní, Ukrajinka z Užhorodu. Přistěhovala se do Prahy s manželem a synem před několika lety. Mluví velmi dobře česky, s nepatrným přízvukem.

Vystudovala učitelský ústav a učila v Užhorodu na základní škole. Její malý obchůdek se díky její vlídnosti stává jakýmsi neoficiální klubem místních žen. Chodí si tam popovídat a snaží se koupit alespoň nějakou maličkost, „aby se kšeft hýbal“. Tato prodejna, právě tak jako zmíněná Večerka, nejen slouží obyvatelům, ale je také nadstandartním pohlažením na duši, kterého se nám málokdy dostane v našich běžných podmínkách.

Mé sondy u horských Makedonců, místních Ukrajinců i Vietnamců jsou zcela náhodné. Závěry, které zde vyslovuji, jsou zcela osobní; k jinému člověku a v jiné situaci se titíž prodáváci mohou chovat jinak. Ale takové jsou prakticky všechny současné etnografické výzkumy. Často mají kouzlo nechtěného, ale také i neopakovatelného, jaká je pak jejich skutečná platnost? Jsou jednou z mnoha dalších možností a jejich variant. Z toho, co můžeme dnes vyvodit směrem k cizí imigrační skupině, nemůže vyplynout žádné zobecňující doporučení ani rádobý obecně platné závěry, protože zkušeností máme doposud málo. Dlouho jsme žili hermeticky uzavřeni před jakýmkoliv migracemi zvenku.

Nadějnější je zaměřit se na vlastní většinovou populaci, kde již můžeme více zobecňovat, protože zde můžeme využít víc poznatků ve vztahu k jiným, buď národním menšinám nebo imigračním skupinám, které možná v menšiny postupně přerostou, ať jsou to noví Rusové, Ukrajinci, Slováci, Rumuni, Bulhaři, Vietnamci, Číňané a další. Je příliš utopickým snem předpoklad, že se jednou stanou neodmyslitelnou součástí naší současnosti, aniž by museli dramaticky měnit své kulturní a jiné zvyklosti? Dovolíme jim to? Budeme si přát, aby společnost v naší zemi byla jako tavící kotel, anebo se stala jakousi rozmanitou salátovou mísou (Drbohlav, 2001)?

Často se stává, že zkoumáme příslušníky jiné národnosti jako zcela vypreparovaný vzorek zcela specifické části populace, který jako by se nevyvíjel v interakcích s většinovou populací. A přitom, zejména u našich historických menšin, bývá právě tato minorita již po mnoho let nespornou součástí většinové populace. Někdy se stává, že vlastně pouze my badatelé se snažíme tyto příslušníky jiné národnosti vydělit a jaksi ozvláštnit mnohdy těžko již doložitelným koloritem, který by jim měl dodávat jejich cizí původ, případně jiná deklarovaná národnost apod. Zaměňujeme jevy, na jejichž kultivaci jsme se jako většinová společnost léta podíleli, za jevy, které si údajně minorita sama podržela, aby se snad s urputností sobě vlastní vydělila z naší všednosti a postavila se opodál na osamělý piedestal vlastní identity.

Co je ta pravá identita té které minority, nežádka vědí jen příslušní badatelé a političtí predátoři minority, protože pro obojí uvedené bývá tato identita také jejich obživou. Čím je definice identity minority komplikovanější a méně pochopitelná, tím lépe pro badatele a predátory, tím hůře pro minoritu samou. Pokud oslovená minorita vůbec existuje, čeká ji pak celoživotní úsilí i boj alespoň o částečné naplnění předepsaného, rádobý vědeckého receptu na vlastní uchování.

Jiná ale zpravidla bývá situace národních, většinou historické menšiny, usídlené více či méně kompaktně, anebo vědomé si svého bývalého kompaktního usídlení. Tato menšina má své vlastní historické vědomí, jehož část ji spojuje s určitým územím, ne však v mateřském státě. Druhá část tohoto historického vědomí ji spojuje s původní vlastí, s mateřtinou, s kulturou a tradicemi v těsném sousedství. Tyto menšiny se menšinami nestaly volbou, ale určitým politickým rozhodnutím shora. O svůj menšinový osud se samy nezasloužily, stal se však jejich údělem. Takovou menšinou na našem území jsou Poláci a Němci. Zcela specifická je situace Židů (Nesládková, 1999).

Jiná je situace Slováků, Maďarů, Ukrajinců, Rusů, Rusínů a Romů. I zde cítíme, že každá menšina je dnes jiná, protože do jejího osudu zasáhly mimo jiné dějinné události. Slováci migrovali v nedávné minulosti na české území společného státu a menšinou se stávali vlastní volbou. Jejich volbu zpečetil rozpad Československa. Tím se stali menšinou, které však vždy chybělo, na rozdíl od menšin Němců a Poláků, vlastní historické území, na kterém by žili v kompaktním usídlení a mohli pěstovat svůj menšinový život.

Zcela mimořádná byla situace Maďarů v českých zemích (Nosková, 2002). Do českých zemí se dostali zpočátku politickým rozhodnutím po druhé světové válce jako rozptylované obyvatelstvo, které mělo být zcela asimilováno – poslovenštěno nebo počeštěno. Nikdy nemělo vytvořit kompaktnější ostrůvky. Ačkoliv byl rozptyl důsledný, maďarské minoritě se podařilo obnovit menšinový život v Praze a v Brně, kde přece jen žije Maďarů víc.

Obdobně je tomu u Ukrajinců a Rusínů, i když jejich historické osudy jsou poněkud jiné. Ani těmto minoritám nebyl po druhé světové válce přán menšinový život. Ukrajinci si ve svém historickém vědomí menšiny vzniklé z bílé emigrace podrželi znalost organizace vlastního menšinového života z let meziválečného Československa, kdy v našich podmínkách plně fungoval.

Prakticky stejné bylo v meziválečném období postavení Rusů na našem území. I oni byli původně politickou emigrací. Situace se změnila po druhé světové válce, pak v roce 1968 a v letech následujících a měnila se až do nedávné minulosti. Nyní bývalá ruská minorita obnovila svůj menšinový život v Praze a nově příchozí Rusové zakládají vlastní občanská sdružení, např. v Pardubicích. Každá z minorit má i několik občanských sdružení, která rozvíjejí její vzdělanost, kulturu, udržují tradice. Každá z minorit má své zvláštnosti, dané různými ukazateli.

Pro dvě národní menšiny – Němce a Poláky – bylo důležité, že sousedily se svým mateřským národem, navíc v kompaktním usídlení, kde mohly zachovat a rozvíjet vlastní školství, spolkový život a kulturu. Německou menšinu zasáhl transfer, ztratila se kompaktnost osídlení, narušily se veškeré struktury menšiny a jejího menšinového života. Tím se podstatně změnila.

I polská menšina prošla vývojem a doposud jako jediná z našich minorit má kompaktnější usídlení na Těšínsku, své školy, spolky i menšinový život. Sousedství s vlastním národem jí pomáhá odolávat rychlé asimilaci.

V dalších případech stěží můžeme hovořit o plném menšinovém životě. Například v případě Slováků se zdá, že kromě území, ke kterému by se vázaly menšinové snahy (s výjimkou Prahy) chybí také ono historické vědomí minority. To je naopak silnější u Ukrajinců, Rusů i Maďarů.

Mohli bychom postupovat od menšiny k menšině, ať jde o Ukrajince, Rusy, Rusíny, Maďary, Bulhary, nebo Slováky a Romy na našem území. Každou z nich zasáhlo mnohé z nedávné historie Československa a každá z těchto novodobých minorit se s vývojem určitým způsobem vypořádala, pokud chtěla zůstat menšinou. Právě tak mohou v budoucnu vzniknout nové minority ze současných migrantů z různých zemí, pokud budou

cítit vlastní potřebu a pokud jim to legislativní rámec umožní – viz např. nejnovější občanská sdružení Vietnamců a Arménů.

Dnes často uváděná slovenská menšina a romská menšina měly a mají naopak patřit mezi probuzené a „obrozené“ menšiny. Slovenská menšina se svým novým úkolem statečně zápasí a přinejmenším její část usiluje o zachování, případně znovuoobnovení slovenského národního povědomí v českém prostoru. Díky péči české vlády a nadacím různých českých institucí se jí to daří. Nutno říct, že jí hojně pomáhá i česká majorita, která má o slovenské dění zájem. Centrem slovenského menšinového, ale především kulturního života zůstává Praha, Brno a některá další velká města, kde žijí slovenští intelektuálové a inteligence. Jinde se slovenskost neprojevuje, byť je tam vykazováno vyšší procento slovenského obyvatelstva, např. Ústí nad Labem, Liberec, Cheb, Chomutov, atd. (Nosková 2001; Šrajčarová 1998).

Obdobná situace je mezi Romy. Centrem menšinového života je rovněž Praha a některá větší města, v nichž žije romská inteligence. Jinde je situace zapeklitá – majorita hovoří o svých místních Romech, poukazuje na řadu problémů, ale de facto žádné Romy nemá. Téměř nikdo se k Romům nehlásí.

Na okraj uvedu příklad tří skupin obyvatel tří měst, kteří jsou většinovou populací označováni jako Romové.

V Liberci nyní žije pospolitost asi 600 Romů (k romské národnosti se hlásí 16). Pospolitost vznikla a je udržována především díky většinové populaci, která nepřijímá tyto lidi mezi sebe a vytlačuje je na okraj. Město prostřednictvím zdravotnického zařízení provozuje romské jesle a provozuje romskou mateřskou školu, která je nyní před zrušením. Děti z této školky mají být zařazeny do běžných školek pro většinovou populaci. Většinová populace nesouhlasí a tyto děti do „svých“ zařízení nechce. Školou povinné děti označené jako romské navštěvují až na výjimky místní zvláštní školu. Často nenavštěvují ani zvláštní školu a žijí svým životem na ulici. Odmítavý postoj majority vůči Romům je patrný ve všech vrstvách včetně místní inteligence. Ani Romové neusilují o lepší soužití s většinovou populací.

Další, stejně velká romská pospolitost se stejným osudem žije v Jablonci nad Nisou, kde však působí tři romská občanská sdružení. Jejich vznik iniciovaly tři romské rodiny, které je také udržují v chodu.

Jablonecká pospolitost Romů (Olaši a Rumburští je spřízněna (původem i příbuzensky) s uzavřenou pospolitostí v Semilech, kde v bývalé dělnické kolonii žije 300 Romů. Tito Romové přišli na počátku 60. let z východního Slovenska za prací do místních textílek, právě tak jako jablonečtí a liberečtí Romové. Dlužno říct, že malé městečko Semily Romy postupně přijalo za své. Postupně, avšak na jejich vlastní přání jim místní správní instituce vymezily k bydlení prostor v bývalé dělnické kolonii; poskytly jim čas a prostor k adaptaci a nevydělují je z každodenního života města, stejně jako místní většinová populace. Část dětí navštěvuje zvláštní školu právě tak jako děti většinové populace s poruchami v učení; část dětí navštěvuje místní základní školu. Mladí Romové jsou vyučeni v různých oborech. Nyní se již několik let daří prosazovat věc do té doby nevídaná: přicházejí se vyučit podle vlastního zájmu. Městský úřad prostřednictvím svého referátu poskytuje informace o všech učebních oborech a obsazuje je svými romskými zájemci. Ti pak ve zvoleném oboru pracují i po vyučení. Pouze tři místní obyvatelé se hlásí k Romům, ostatní nikoliv. V loňském sčítání lidu se přihlásili k Čechům, protože se podle vlastních slov nechtějí vrátit na Slovensko. Zdálo

by se, že výrok postrádá logiku, ale není tomu tak. Vypovídá o předchozích sčítáních, kdy sčítací komisaři zapisovali Romům slovenskou národnost, protože přišli ze Slovenska, údajně slovensky mluvili a romská národnost nebyla ve sčítacích formulářích uvedena. Ti, kteří se při sčítání 1991 opětovně přihlásili ke slovenské národnosti, měli problémy se získáním českého občanství. Proto se nyní až na několik výjimek přihlásili k národnosti české. Přestože Romové v Semilech vlastně nejsou, na semilském městském obecní úřadě, odboru pro sociální záležitosti pracuje referentka pro romské záležitosti, jedna z těch tří, kteří deklarují romskou národnost.

Romský problém ve všech třech uvedených městech je vlastně problémem neromským. Je problémem lidí, které majorita odmítá (v případě Liberce a Jablonce) tolerovat a uznávat za rovnocenné spoluobčany. Semilská většinová populace své Romy toleruje a hledá cesty k bezproblémovému soužití. Jednou z nich je i znovuoobnovení městského koupaliště, které bylo několik let i se svým hostinským zařízením výhradně rekreačním prostorem Romů. Většinová populace jej přestala navštěvovat a radši dojížděla do 7 kilometrů vzdáleného Košťálova. Semilští Romové, i když nezaměstnaní, se nyní již takřka z místní populace nevyčleňují, nejsou problémovým obyvatelstvem, pouze lidmi s nízkými příjmy, často sociálně potřební.

V Liberci se vytvořilo tzv romské gheto a většinová populace není nakloněna řešit danou situaci vstřícnou cestou tolerance. Ani romsko-neromská populace nejeví zájem o zlepšení soužití (Srv. Pavelčíková, 2001).

Jak řešit celý problém, v němž nejde o soužití dvou národností, ale spíš o problém související s jakýmsi popřením práva na rovný přístup ke všem základním povinnostem, ke všem základním potřebám i odpovědností, nad nimiž stojí právo na lidskou důstojnost ?

Obdobné problémy mohou nastat i při přijímání jiného obyvatelstva než jsou Romové. Takovýmto obyvatelstvem se mohou stát například Ukrajinci.

V Liberci žijí malé skupinky mladých Ukrajinců – počínaje stavebními dělníky, přes podnikatele v různých oblastech a jejich zaměstnance. Naproti tomu v Semilech žádní Ukrajinci nejsou, není tam práce ani pro místní a podnikat není v čem. V Liberci i v nedalekém Jablonci na Nisou počet Ukrajinců roste – ke každému bytu a provozovně jakéhokoliv typu přibývají další a jejich rodiny. Rusové zde nejsou.

Místní česká většina hovoří o ukrajinské mafii. Cizinecká policie je údajně proti tomuto přílivu bezmocná. Cizinec, který projde hranicemi a prvním záchytným střediskem pro cizince, pokud má v zemi příbuzné, známé, práci, bydlení, není nucen dlouhodobě pobývat v cizineckých zařízeních. Po běžných kontrolách a lékařských vyšetřeních může odejít a zaměstnat se – většinou v soukromém, ale i ve státním sektoru (nemocnice). Pokud má kam jít, nemusí těmto přijímacímu středisku pro cizince vůbec projít.

Mnozí Ukrajinci skutečně přicházejí s určitou jistotou, že v novém prostředí najdou oporu – například u dřívějších i nedávných migrací Ukrajinců do Čech, kterým nechybí ochota pomoci (jsou navíc levnou pracovní silou). Zdá se, že musí přicházet najisto, protože často se skládá celá rodina, ba i vesnice na zaplacení za udělení vstupního víza (v přepočtu asi 20 000 Kč), aby vyvolený jedinec zde mohl vydělávat a posílat peníze domů. Pokud se stane a takového člověka záhy po vstupu na naše území zachytí cizinecká policie a pošle ho zpět, přistižený ztrácí naději (a nejen on) na vzestup na sociálním řebříčku.

Laické odhady uvádějí, že je zde asi 200 000 – 400 000 Ukrajinců na pracích kromě těch, kteří prošli cizineckou policií a získali povolení k dlouhodobému pobytu. Většina z nich má povolení k pobytu na 90 dnů, znovu a znovu obnovované (za prodloužení se platí podle výše příjmu).

Odkud tito další a další Ukrajinci čerpají základní znalosti o našich poměrech, o možnostech práce, bydlení, apod., že jejich příliv neustává? Kde očekávají alespoň krátkodobou pomoc a oporu, kterou možná ani nevyužijí? Mají nějakou oporu v cizím prostředí, kde je většinová populace nepřijímá s otevřenou náručí a přisuzuje jim i roli mafiánů?

Náboženské společnosti, soudobé archivní prameny a příliv cizinců z bývalých států SSSR

Při svém studijním pobytu v Moskvě jsem v Archivu nejnovějších dějin Ruské federace studovala prameny týkající se 50.–70. let, které sice poněkud zastřené, ale přece jen alespoň zčásti vypovídaly o práci ideologické komise ÚV KSSS. Tato komise měla na starosti především boj s náboženstvím v různých státech SSSR a nastolení vědeckého světonázoru.

Zejména léta šedesátá a následující byla zasvěcena ideologickým bojům s církví a s náboženskými sektami., jak byly nazvány různé náboženské společnosti. Komunističtí ideologové považovali za nejpostiženější zemi Ukrajinu, některé oblasti Běloruska a Ruska. Zejména na Ukrajině působilo mnoho náboženských společností, které v té době již byly státní mocí zakázány, protože v r. 1952 byly v SSSR zakázány prakticky všechny nepravoslavné církve. Zvláštní pozornosti ze strany státního represivního aparátu se těšily zejména tzv. náboženské sekty – adventisté, baptisté, svědci Jehovovi atd. Proto i vědecký výzkum a tehdejší sovětské vědecké ústavy včetně ústavů Akademie věd SSSR se podílely na vytipování celých oblastí a popisu všech náboženských společností, včetně jejich způsobu života. Do šetření byla zařazena např. oblast Vinická, kde žili baptistické náboženské společnosti, oblast Kyjevská, kde se vyskytovali baptisté, adventisté, svědci Jehovovi, přičemž bylo známo, že mezi členy těchto církví se vyskytuje obyvatelstvo neukrajinského původu, někdy jsou přímo citováni potomci českých a jiných přistěhovalců. Další „nebezpečnou“ zónou byla Krasnojarská oblast a Primorská oblast. Náboženské sekty se vyskytovaly také v Moldávii a Kazachstánu (v tomto případě šlo opět o české přistěhovalce). Po celé Ukrajině a Bělorusku působily evangelické církve, které v sobě uchovávaly cizí vlivy „nevhodně“ působící na místní obyvatelstvo, které „mělo být zbaveno tmářství religiozity“.

Po zmapování domácího terénu jsme byli v roce 1963 prostřednictvím spolupráce obou Akademii věd zahrnuti též do ideologického plánu očištění od církví. Prostřednictvím vědeckých institucí a vysokých škol, které měly vychovávat odborníky v oblasti vědomí a vědecké ideologie bez religionistiky, jsme měli zabránit činnosti náboženských společností, zejména pronikání jejich vlivu do sovětských republik. V sovětském boji proti religiozitě jsme tak získali významné postavení díky předpokladu, že právě učení náboženských sekt přichází ze Západu přes Československo do SSSR. Československo opět sehrávalo roli pomyslného mostu. mezi Západem a Východem.

Hlavní roli v působení na obyvatelstvo měly sehrát psychologické výzkumy, studium filozofie mozku, otevření kombinovaného studia filozofie-psychologie, rozvoj vědecké psychologie, šíření vědeckého světového názoru, osvěty atd. Příslušné vědecké ústavy zahájily srovnávací studium náboženských společenství v SSSR a u nás. Vypracovaly společné úkoly o způsobu života, rodinné a kalendářní obřadnosti, atd.

Srovnávací materiál dovoluje vyslovit zatím namátkově ověřený předpoklad, že příliv Ukrajinců, Moldavanů, lidí z Kazachstánu i Bělorusů nyní zčásti také souvisí s kontakty, které takřka celé minulé století udržovaly a udržují náboženské společnosti mezi sebou – u nás a na Ukrajině, v Rusku, Moldávii, v Bělorusku, Kazachstánu atd.

Dalším předpokladem je, že náboženské společnosti mohou poskytnout svým migrantům pomocnou ruku do prvních dnů s potřebnou tolerancí a zázemím v novém, často i málo tolerantním prostředí místní většinové populace.

Důkazy jsou zatím ojedinělé a namátkové. Část nově příchozích z bývalých zemí SSSR není vázána na pravoslavi a církve východního ritu. Některé náboženské společnosti mají pro tyto cizince připravené příručky v ukrajinštině, ruštině, běloruštině, moldavštině atd. Některé náboženské společnosti mají dobrý přehled o rozložení těchto cizinců v České republice. Někteří cizinci se účastní duchovního života těchto společností. Naše náboženské společnosti mají zájem na nově příchozích, byť jsou to cizinci, neboť rozšiřují jejich okruh věřících.

V oblastech, kde se migranti soustřeďují, působily a působí mnohé náboženské společnosti, ať je to Tachovsko, Sokolovsko, Chebsko, Liberecko, Jablonecko (adventisté, baptisté, svědci Jehovovi, evangelické církve aj.) a také vybrané městské části Prahy. Naopak tam, kde se tyto náboženské společnosti nevyskytují anebo kde působí jen některé, je příliv těchto cizinců podstatně menší, zanedbatelný nebo žádný (Semily). Anebo přicházejí jiní migranti – v Karlových Varech, kde působí pravoslavná, a nyní i řeckokatolická církev, především Rusové. I když v tomto případě jsou zde důvody jiné: Karlovy Vary byly vždy metou ruské šlechty, intelektuálů a středních vrstev, navíc po roce 1989 skýtaly velký prostor k podnikání, kterého se ruští přistěhovalci chopili.

Závěrem

Noví imigranti (zejména azylanti) jsou lidé, kteří v mnoha případech nemají silnou vazbu na stát a svoji národnost. Mohou mít však zesílené vazby jiné – vazby na náboženství (vyznání), vazby na rodinu a širší pokrevní příbuzenstvo, určitý druh způsobu života spjatý s vírou předků, např. judaismus, určitou kulturu. Tyto vazby mohou kladně nebo záporně působit na část většinové populace a vyvolávat v ní xenofobní nálady. Proto bychom měli znát alespoň část reálií, jež se váží k cizincům žijícím u nás.

Tolerance alespoň části většinového obyvatelstva je předpokladem jakéhokoliv přílivu a usídlování migrantů ze světa, o dalším běžném soužití ani nemluvě. Že není ve všech oblastech zcela v pořádku, je nasnadě. Cest ke zlepšení je mnoho, jednou z nich je větší znalost reálií původních domovů cizinců, vědomost o různých formách vztahů, které mezi různými společenstvími lidí fungovaly v minulosti a podržely si svůj vliv podnes. Především

však bychom měli znát historii našich regionů, abychom mohli reagovat na atmosféru, s jakou se mohou nově příchozí cizinci setkat.

Literatura

Cizinci v České republice, 2001. Český statistický úřad, Scientia s.r.o.

Drbohlav, D., 2001: Mezinárodní migrace obyvatelstva – pohyb i pobyt (Alenky v kraji divů). *Menšiny a migranti v České republice*. Ed. T. Šišková. Praha, Portál: 18–31.

Drbohlav, D.: Ukrajinská komunita v České republice. Tamtéž.: 89–97.

Nesládková, L., 1999: Sociální profil židovské menšiny na Moravě v meziválečném období. *Národní menšiny a jejich sociální pozice ve střední Evropě*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Slezský ústav SZM v Opavě, Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při EIS UK v Praze: 114–123.

Nosková, H., 1999 : *Návrat volyňských Čechů. Naděje a skutečnost let 1945-1954*. Praha, ÚSD AV ČR: 171-177.

Nosková, H., 2001: *O původu Slováků v Čechách*. Praha, Trilobit: 8–23, 24–46.

Nosková, H., 2002 : *Maďaři v České republice – sousedé, nepřátelé, spojenci*. Praha, SPLP EIS UK. V tisku.

Pavelčíková, N., 2001: Problém etnické identity a „národního povědomí“ Romů. *Otázky národní identity – determinanty a subjektivní vnímání v podmínkách současné multietnické společnosti*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Slezský ústav SZM v Opavě a Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při EIS UK v Praze: 413–418.

Populační vývoj České republiky 2001. Katedra demografie a geodemografie. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.

Šrajerová, O., 1998: Kultúrne, spoločenské a záujmové aktivity Slovákov v českých krajinách po roku 1945. In: Prokop, R., Šrajerová, O., Sommer, K., Gímeš, E.: *Slováci v České republice po roce 1945*. Slezský ústav SZM v Opavě, Tilia: 151–177.

Tesař, F.: Albánci . In: *Menšiny a migranti v České republice*. c.d. s. 53–63.